

Таран Олена Вікторівна,
*провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
досудового розслідування Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, старший науковий
співробітник;*
Осетрова Олена Станіславівна,
*ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМА ДОПУСТИМОСТІ ВИСНОВКУ СУДОВО-ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА

Вивчення судової практики засвідчило, що слідчі дедалі частіше призначають судово-психологічну експертизу (поліграф) та посилаються на її висновки під час прийняття процесуальних рішень.

Упровадження поліграфа у вітчизняну правозастосовну практику, зокрема в кримінальне судочинство, актуалізує низку питань, що потребують ґрунтовного аналізу та фахової оцінки. Одним із них є допустимість доказів, отриманих унаслідок застосування поліграфа. Зазначене питання зумовлене неврегульованістю в законодавстві України, а отже, нині триває дискусія науковців і практиків щодо допустимості результатів судово-психологічної експертизи.

Окремі науковці підтримують застосування поліграфа, вважаючи його надійним та достовірним джерелом доказів. Так, С. Ніколаєв зазначає, що під час проведення судово-психологічної експертизи відбувається перевірка або порівняння змісту інформації, яка відклася в ідеальних слідах відображення, що зберігаються в пам'яті особи, зі змістом тієї інформації, яка була повідомлена слідству під час проведення допиту. Отримані результати відображаються у висновку експерта, набуваючи статусу доказів у кримінальному провадженні [1, с. 13]. Інші науковці категорично заперечують проти застосування поліграфа, оскільки це, на їх думку, суперечить

правовим і етичним принципам судочинства [2, с. 101; 3, с. 230]. М. Китаєв наполягає на тому, що психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа є ординарним опитуванням, а її висновок не може мати силу судових доказів [4, с. 33]. Що стосується правозастосовної практики, то в деяких судових рішеннях висновок судово-психофізіологічної експертизи визнається допустимим доказом та ним обґрунтовується судове рішення [5-7]. Водночас наявні приклади визнання висновку судово-психофізіологічної експертизи недопустимим доказом [8-10]. Незважаючи на розбіжність думок учасників дискусії, а також різні приклади судових рішень, науковці та практики мають спільні позиції щодо визначення головної проблеми: у законодавстві України відсутнє правове врегулювання питання щодо застосування поліграфа,

що призводить до

неоднозначного застосування положень КПК України.

Спробуємо проаналізувати правові підстави проведення психофізіологічної експертизи та встановити, чи може бути її висновок допустимим доказом у кримінальному провадженні.

Судово-психофізіологічна експертиза проводиться із дотриманням вимог ч. 2 ст. 28 Конституції України (жодну людину без її вільної згоди не може бути піддано медичним, науковим чи іншим досліддам). Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України не регламентує застосування поліграфа в кримінальному провадженні, як уже було зазначено, проте містить норми статей, що безпосередньо регламентують проведення інших видів судових експертиз, до яких можуть бути включені знання галузі поліграфології й експертної діяльності, пов'язаної з її використанням, а саме: збирання доказів (ст. 93); оцінювання доказів (ст. 90); підстави проведення експертизи (ст. 242); порядок залучення експерта (ст. 243); розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта (ст. 244).

Закон України «Про судову експертизу» теж регламентує порядок проведення експертизи. Так, у ст. 1 визначено поняття судової експертизи, а в ст. 7

- уповноважених експертів судово-практичної діяльності. У ч. 4 ст. 7 визначено порядок проведення експертизи іншими спеціалістами, які мають спеціальні знання в певній галузі, у ст. 10 надано перелік осіб, які можуть бути судовими

експертами. Слід зазначити, що психофізіологічну експертизу не включено до переліку головних видів судових експертиз, проте цей перелік не можна вважати вичерпним. Так, згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз (п. 1.2 абз. 2), експертні установи можуть організовувати проведення інших видів експертизи (крім судово-медичної та судово-психіатричної) [11]. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» (ч. 4 ст. 7), для проведення деяких видів експертиз, що не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами (до яких належить і

психофізіологічна експертиза), за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, крім судових експертів, можуть залучатися також інші фахівці з відповідних галузей знань [6]. Експерт-поліграфолог повинен мати документи, що підтверджують його освіту (диплом про отримання ступеня вищої освіти бакалавра або магістра), а також компетентність (свідчення про закінчення спеціальних курсів). Водночас закон не містить вимог щодо необхідності його атестації як судового експерта та внесення до Державного реєстру. Нагадаємо, що спеціалізацію «експерт-поліграфолог» із 2010 р. включено до Національного класифікатора професій (наказ Держспоживстандарту України від 28 липня 2010 р. № 237).

Уважаючи застосування поліграфа в кримінальному судочинстві позитивною тенденцією на шляху боротьби зі злочинністю, з'ясуємо, чи є висновок судово-психофізіологічної експертизи допустимим доказом.

Щоб доказ було визнано допустимим, він повинен відповідати певним критеріям, зокрема законності джерела фактичних даних; законності способу отримання та закріплення фактичних даних (тобто відповідність нормі КПК України форми їх фіксування); належний порядок проведення процесуальної дії. З огляду на вищевикладене, застосування поліграфа відбувається в межах психофізіологічної експертизи, яку, хоча й не внесено до переліку основних експертиз, проте регламентовано Законом України «Про судову експертизу», а отже, згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, вона є процесуальним джерелом доказів. Водночас із позиції законності способу отримання інформації, тобто дотримання вимог процесуального закону під час збирання доказів, у цьому разі - висновку судово-

психофізіологічної експертизи, у кодексі не передбачено процедуру призначення та проведення цього виду експертизи, тобто не визначено процесуальну форму, а отже, вона не може бути використана в доказуванні та є підставою для визнання доказу недопустимим.

У КПК України передбачено загальні підстави проведення експертизи (ст. 242 КПК України). Проте специфіка судово-психофізіологічної експертизи не дає змоги її проводити на загальних засадах, оскільки проведення зазначеної експертизи пов'язане з обмеженням конституційних прав особи. Це пов'язано з правом на повагу до його гідності (ст. 28), правом на свободу й особисту недоторканність (ст. 29), правом не свідчити проти себе (ст. 63). Крім того, проведення такої експертизи потребує добровільної згоди особи на її проведення, що може викликати зловживання з боку службових осіб під час «отримання» такої згоди. Тому питання призначення та проведення судово-психофізіологічної експертизи на стадії досудового розслідування, на нашу думку, має вирішувати слідчий суддя за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором.

Отже, перспектива запровадження поліграфних технологій в Україні сьогодні залежить від розроблення на державному рівні відповідного правового інструментарію, підготовки кваліфікованих фахівців та забезпечення відповідної інструментально-методичної бази.

Список використаних джерел

1. Николаев С. Л. Подготовка специалистов для работы на полиграфе / С. Л. Николаев, С. Н. Богомолова, Г. В. Варламов // Опыт использования полиграфа в профилактике и раскрытии преступлений в ГУВД Краснодарского края : материалы науч.-практ. конф. / под. ред. Г. А. Сапунова, С. Л. Николаева. - Краснодар : ГУВД Краснодар. края, 1997. - С. 14-17.

2. Ларин А. М. Полиграф и права личности в уголовном процессе / А. М. Ларин // Советское государство и право. - 1981. - № 6. - С. 99-103.

3. Полянский Н. Н. Проблема «механизации» уголовного процесса в США / Н. Н. Полянский // Советское государство и право - 1941. - С. 229-233.

4. Кигаєв Н. Психофізіологічна експертиза - грубе порушення інструкції о порядку застосування поліграфа при опросі громадян / Н. Кигаєв // Російський слідчий - 2007. - № 6. - С. 32-34.

5. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області. Справа № 0306/1402/2012. Проведення № 1/0306/119/2012. [Електронний ресурс] : - Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23975190>.

6. Вирок Кіровського райсуду м. Кіровограда від 29 груд. 2012 р. Справа № 1109/5928/12. Проведення № 1/1109/424/12 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28493889>.

7. Вирок Довгинцівського районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області від 25 трав. 2015 р. Справа № 211/2732/15-к. Проведення № 1-кп/211/354/15 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44365919>.

8. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 12 черв. 2015 р. Справа № 592/3035/15-к. Проведення № 1-кп/592/241/15 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45062293>.

9. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 19 груд. 2014 р. Справа № 446/1193/14-к. Проведення № 1-кп/444/98/2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42110679>.

10. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 27 черв. 2013 р. Справа №1005/2936/2012. Проведення № 1/359/21/2013 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33811611>.

11. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 2008 р. № 53/5. - Режим доступу :

<http://mir-ekspertiz.info/pro-zatverdzhennya-instrukci%1%97>.